Turkish Studies Language and Literature

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 1767-1788

DOI: 10.29228/TurkishStudies.24971

ISSN: 2667-5641

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 19.07.2019

✓ Accepted/Kabul: 20.12.2019

✍ Report Dates/Rapor Tarihleri: Referee 1 (11.09.2019)-Referee 2 (18.09.2019)

This article was checked by iThenticate.

KUTADGUBİLİĞ PERSPEKTİFİNDE ERBÂB-I MESLEK VE ASHÂB-I AHLÂK

bayat atı birle sözüğ başladım
törütgen igidgen keçürgen idim
(Bismillahirrahmanirrahim)

Timuçin AYKANAT*

ÖZ

Yûsuf Has Hacib tarafından 1069-1072 yılları arasında tamamlanan *Kutadgubilig* özgün adlı “mutluluk veren bilgi”, siyasetnâme edebî türünün etkin ve manzum bir örneği olarak; mesnevî formunda yazılmış ve geçiş dönemi Türk edebiyatının nadideleri arasında yer edinmiş önemli bir yapıttır. Dört temel kahraman ve sonsuz anlam katmanı etrafında; mensur ve manzum birer mukaddime ve 6645 aslı beyit ile kendi içinde tutarlı tafsilâttan mürettep *Kutadgubilig*, yaşamsal bir öğreti kitabı olarak didaktik kurguda ve toplumsal bazdadır. Bu yönüyle; söz konusu eserin, *Kuranikerim*’den mülhem olduğu varsayılabilir.

Kuranikerim, tüm insanlığa ortak eksende seslenen ve her anlamda yol göstermeyi deneyen ilâhî kimlikli bir eserdir. Aynı perspektifte; *Kutadgubilig* de her çevre ve çerçeveden insanın algı odağına seslenen ve onları yönlendirebilecek dîni-alegorik kimlikli bir eserdir. Devri öncesi tüm âsâr-ı ehemmiyeyi inhisar eden *Kutadgubilig*, bir sosyo-edebî mahsül olarak; toplumları oluşturan bireylerin hemen çoğu adına anlamlar taşır. Olması gereken; bu anlamsal değerleri, toplumlarla ve bireyleri ile buluşturmadır.

Birçok değerli bilimsani *Kutadgubilig* kapsamında oldukça kaydadeğer ve özverili çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda; söz konusu çalışma, haciplik mertebesine erişmiş bir yüce kişilik gözünde; yaşamları güzel kılan ahlâkın ve ancak erbabınca icra edildiğinde nimet

* Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü (Klasik Türk Edebiyatı Dalı), E-posta: timi_cin@hotmail.com

ve rahmet veren mesâlikin örneksel ve ezgisel düzlemdeki yansımalarını ortaya koyuyor. Bu doğrultuda; *Kutadgubilig*'in sosyo-algısal ve düşünsel yönü, dramatize edilmiş oluyor.

Anahtar Kelimeler: Yûsuf Has Hacib, *Kutadgubilig*, Ahlâk, Mesâlik, Sosyo-edebiyat.

COMPETENT VOCATIONAL AND OWNERS-MORALITY IN KUTADGUBILIG PERSPECTIVE

ABSTRACT

Kutadgubilig's original "blissful knowledge an", which was completed by Yûsuf Has Hacib between 1069-1072, is an effective and verse example of political literary genre; It is an important work written in mathnawî form and has become one of the rarities of the transitional Turkish literature. Around four basic heroes and layers of infinite meaning; *Kutadgubilig*, the prose and verse, one of the holy writers and 6645 original couplets, consistent with their own details, are in a didactic fiction and social basis as a vital teaching book. In this aspect; It can be assumed that the work in question was an excerpt from the *Qur'ân*.

My *Qur'an* is a work of divine identity that addresses all humanity on a common axis and tries to guide in every sense. In the same perspective; *Kutadgubilig* is a work of religious-allegorical identity that addresses and directs the perception of human beings from every environment and frame. *Kutadgubilig*, which was the exclusive of all the important Works before the reign of the Ottoman Empire, as a socio-literary product; it has meanings on behalf of the majority of individuals who make up societies. Must be; these semantic values, societies and individuals to bring together.

Many esteemed scientists have done considerable and devoted work within the scope of *Kutadgubilig*. In this context; the work in question, in the eyes of a supreme personality that has reached the level of foreclosure; it reveals the exemplary and melodic reflections of morality that makes lives beautiful and the occupation that gives blessing and mercy only when performed by virtue. In this direction; The socio-perceptual and intellectual aspect of *Kutadgubilig* is dramatized.

STRUCTURED ABSTRACT

Kutadgubilig; holiness felicity information, the state of knowledge, the state administration information from the meaning of the work started by Yûsuf Has Hacib in Balasagun began to be written. In 1069-1070 was completed in the city of Kasgar in Eastern Turkistan and East Karahan; ruler Tavağç Ulug Bugra Kara Han Ebu Ali Hasan bin Arslan was presented.

The human-centered work shows the ways in which people who live both as individuals and in communities are governed by good politics and be held in the world and the hereafter to be happy. It does

this by making use of the dialogue between the four main people who are given symbolic names. Allegorically, the four individuals that are created in this work represent four different ideas and tasks. Of these, Küntogdi represents the law, justice and justice, Aytoldi is the vizier, happiness represents the mind and science of Aytoldi's son and the other son of Aytoldi's Odgurmus.

Kutadgubilig, written during the periods when Turks entered Islam, placed great importance on the tradition of Islam and the understanding of the old Turkish state on the one hand, in order to reach people on the basis of individual and society.

The honor ((honor) created by the arrangement of the customary law practices of Turkish tribes by the great Turkish rulers and the fortune, mentioned by the Turkish ruler by God are the basis of Turkic states and Turkish sovereignty. It constitutes.

It is no doubt that it was possible for the Turkics to establish great states in every period of history and to direct the world politics of these states in their periods due to a good state organization. Turks who give great importance to their old lives and traditions. After accepting the Islamic religion, they could not quickly break from their customs. Because of this, Yusuf wrote a very good analysis of the conditions of the period he lived in writing his work.

The work was written to show people the way to be truly blessed in the world. Yusuf Hâs Hacib used the measure of prosody in his work. The section constituting the main part of the work, which is collected under approximately 88 titles with the additions, is written with the abbreviated consecutor, ie the fa'ulun fa'ulun fa'ulun fa'ul and the meter (see only one complete quatrain in the quaternary: see 3800-3801). 1-6520. couplets rhyme among themselves in mesnevi style. A part of 44 couplets (couplet 6521-6564), which speaks of pity and youthfulness of the pieces added to the end of the work, is in full prosperity (fâilün fâilün fâilün fâilün) and continues in ode style and aa ba ca. A piece of 40 couplets (couplet 6565-6604), which speaks of the disorder of time and the cefas of friends, is in the meter and style of the previous piece. The 41 couplets (6605-6645 couplets), which mentions the owner of the book, Ulu Hâs Hacib Yusuf, to give him advice on his own, are in the shortened consecutive meter and kaside style.

It is seen that the measure of prosperity, which was presumed to be new in Turkish literature for that period and was conceived, was used smoothly by the poet except for the rhyme in the additional parts. The work is written in half story and half representation style, and includes monologues that prepare the movement and scenes with live depictions.

It is contemporary with Kaşgârlı Mahmut and his work Divânü Lügati't-Türk, and the fact that it was written in almost the same years is also remarkable in terms of the reputation that Turkish saw in that period.

The work is full of philosophical truths that extend to the present and the future and will never lose its validity. The work discusses the problems of education, morality, politics and society, especially philosophy, together with its previous accumulation of ideas and carries

values such as knowledge, reason, truth, justice, happiness and understanding to today's people.

Yusuf Has Hacib, who could also be called a philosopher, based his work on four basic people and the values that he represented: the ruler Kün-Toğdı represents justice, the vizier Ay-Toldı happiness, the son of vizier Ögdülmiş mind and the relative of the queen Oğurmuş represents conviction.

According to Yusuf Has Hacib, happiness is the same. There is no happiness that goes on in the same way. Happiness grows like the moon and shrinks over time. In fact, the work wants to emphasize that the differences between happiness and happiness should be seen and it is perfect.

Keywords: Yûsuf Has Hacib, *Kutadgubilig*, Morality, Professions, Socio-literature.

Giriş

Erki yönlendirmek ve erke yön vermek niyetiyle yazılan siyasetnâme tarzı yapıtlar, aslında toplumu ve özelde bireyleri hedef alır. Buna rağmen; esere olacak teveccüh ve rağbet kaygısı, tarzı siyasetnâme olan yapıtların, devlet erkânına veya erkine atfolunmasını tesis eder. *Kutadgubilig* de bu tarzda eserlerdendir. Yine de; söz konusu eser, muhatabı olan her birey ve bireylerden oluşan toplumu ilgi dairesinde tutmuştur. Bu anlamda; *Kutadgubilig*, didaktik ve manzum bir öğreti kitabıdır.

Türk-İslâm edebiyatının en eski ve muteber örneklerinden birini sunan *Kutadgubilig*, Türk kimliğinin doğru alımlanmasında ve Türk kültürel yaşamsallığının sağlıklı bir çerçeveye oturtulmasında sözsel sahiplik taşımaktadır. Bu doğrultuda; sağlıklı ve sağlam kuşakların yetiştirilmesi adına bir başucu kitabı niteliği taşıyan *Kutadgubilig*, aynı nesil ve topluma teşkilatlanmacı ve birleşimci bir yaşam algısı sunması yönüyle de etkindir. Bu bağlamda *Kutadgubilig*, yazıldığı devir ve çevrenin toplumsal yapısı ve düşünsel yönü ile ilgili fikirler verirken; Türklerin komşu millet ve kültürlerle olan alışverişini de gözler önüne serer.

Aydın bir kimlik tarafından sabır gerektirecek bir zaman zarfında kaleme alınan ve Tabgaç Buğra Han'a takdim olunan *Kutadgubilig* nâm-ı eser, Türk edebiyatında aruz vezni ile yazılmış ve mesnevî formunda tanzim olunmuş ilk örnek olarak kabul görmüştür. Müellif Yûsuf Has Hacib, eserine birer mensur ve manzum mukaddime ile toplamda 6645 beyti içkin uzun bir anlamsal katman yerleştirmiştir. Klasik Türk edebiyatı eser tanzimi teamülüne uygun olarak tertip edilen *Kutadgubilig*, *Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûlün/Fe'ûl* kalıbıyla yani; *Şehnâme* vezni ile dizgilenmiştir. Her bir fasılası, ayrı bir başlık altında etraflıca değerlendirilmiş ve her madde başı toplumun bir başka algısallığına değinen *Kutadgubilig*, gerçekten de adıyla aynı eksende muhatabı olan her kimseye “*mutluluk veren bilgi*” olabilmektedir.

Türk-Uygur geleneğinin bir uzantısı ve İran şiirselliğinin epistomolojik bir yansıması görünümünde olan *Kutadgubilig*, üç temel nüshası ve hayli seçkin bilimsel kimlikli çalışmayla günümüze taşınmıştır. Söz konusu irdelemelerin en anlamlısı hiç kuşkusuz değerli biliminsanı Prof. Dr. Reşid Rahmeti Arat'a aittir. Arat'a ait; tanıtım, takdim, tetkik, neşir, dil içi çeviri ve sistemli dizin sunan *Kutadgu Bilig* adlı çalışma, ilmi değerinin yanında kutsallığın bir taşıyıcısı olarak ender ve eşsizdir. (Arat, 2008: 7-1285)

Karahanlı dönemi Türkçesi ile şiirselleştirilmiş *Kutadgubilig*, didaktik olduğu kadar alegoriktir de. Dört temel kahraman etrafında biçimlendirilmiş *Kutadgubilig*'in hükümdar tipi Kün Togdı, adaleti; vezir tipi Ay Toldı, bahtı; vezir mahdumu Ögdilmiş, akli ve vezirin kardeşi Oğurmuş,

akıbeti temsil eder. Bu timsaller, eserin sunduğu didaktizmin yanında alegori ile de makyajlandığı gösterir niteliktedir. Güncel bakış açısı ile birçok sembolik/izlenimci anlatıma yer veren *Kutadgubilig*, tasavvufi bir öğreti olan temkin basamağını da çokça güzel örnekler. Hatt-ı zatında; söz konusu eser, bireyden topluma ve yöneticilere varıncaya dek; hemen herkesin ehl-i temkin olmasının aklı bulunduğunu aşlamayı dener.

Çinlilerin "Edebü'l-Mülûk", Maçinlilerin "Âyinü'l-Memleke", Maşrıklıların "Zînetü'l- Ümerâ", İranlıların "Şâhnâme-i Türkî" veya "Pendnâme-i Mülûk", Türklerin ise "Kutadgu Bilig" dedikleri mevzubahis eser, sözcükten, tümceye; tümceden metne, metinden pasaja, pasajdan tümele varısıya; dil, edebiyat, sosyoloji, felsefe, mantık vb. birçok hususta hacimli ya da az hacimli birçok çalışmanın ilgi odağını oluşturmuştur. Bu oluşumsallık içerisinde; görülmüştür ki *Kutadgubilig*, dîni ve edebî bilgisi hayli yüksek bir bilgin tarafından; kültürel bir ayıklık ve kazanmışlık tesis etmek adına yazıya dökülmüştür. Eserin, dinî-toplumsal yaşam değerlerini özverili ve tutarlı bir biçimde sunması ve bunun yanında biçimsel benzeşlik sağlama kaygısı taşıması yönleri ile *Kuranıkerim*'den mülhem olduğu öne sürülebilir. Elbette ki; kitabın, dinî ve ilâhî bir kimlikle dinsel kutsallık taşıma ve belki sunma gibi bir iddiası yoktur. Ancak şurası unutulmamalıdır ki; mezkûr eser, belirtilen durumu, mânen ve maddeten başarmıştır.

"*Kutadgu Bilig*, baş tarafına sonradan ilave edilen manzum ve mensur metinlerden de anlaşılacağı üzere, bir idare ve siyaset kitabıdır. Yusuf Has Hacib bu eserde, çeşitli konu ve meseleler hakkında felsefi ve sosyolojik fikir ve düşünceler ileri sürüp öğütler vermektedir. Bundan başka, toplumu oluşturan çeşitli sınıf ve zümrelerin yapısını ve değerini, onlara karşı hükümdar tarafından izlenmesi gereken davranış ve tutumları belirlemektedir. Böyle olmakla birlikte, *Kutadgubilig*'in, eski devirlerde Doğu'da benzerlerine sıkça rastlanan türden, devrin idarecilerine ve devlet adamlarına pratik tavsiyelerde bulunmak ve adaletli bir yönetim oluşturmalarını istemek amacıyla ahlaki telkinler veren, devlet içindeki sosyal gruplaşmaları göz önüne seren, tarihin tanınmış şahsiyetlerinin yaptıklarından örnekler sunan öğüt kitapları durumundaki siyasetnâme (nasîhâtü'l-mülûk)'lerden farklı ve özgün bir yapısı vardır." (Adalıoğlu, 2009: 237-253)

Kutadgubilig, sunduğu zengin dilsel ve edebî verilerin yanında; çokça toplumsallık da paylaşır. Bunların başında; devlet yönetimi, hükümdar ve adalet kavramları gelir. (Büyükbâş ve Vargün, 2016: 27-33) Muhteşem lakabıyla anılan Kanunî Sultan Süleyman'ın aynı zamanda şair de bulunmak dolayısıyla; gerek şiirsel açıdan ve gerekse yönetsel bağlamda *Kutadgubilig*'den müstefit olduğu muhakkaktır. (Kesik, 2002: 237-240)

Dîvân-ı Lugatî't-Türk (Akkoyunlu ve Ercilasun, 2015: 1-995) ile paydaş ve bağlamdaş birçok dilsel ve edebî değeri için *Kutadgubilig*, sunduğu mefhumlar açısından da hayli zengindir. (Aydemir, 2013: 803-810) Özellikle bilgiye çokça kıymet ve yer veren Yûsuf Has Hacib, eğitimin önem ve değerine de dikkati çeker. (Kaya, 2017: 1-26)

Eğitime anılan cihetten değer veren ve onu işleyen *Kutadgubilig*, eğitim psikolojisi ve eğitim felsefesi ile alakalı işlevselliklere de yer verir. Ulasal ve insani kimlikte birçok algı ve ifade değerini için *Kutadgubilig*, her şeyin üstünde değer ve değerler eğitimi açısından tam anlamıyla hedefini vurmuş bir Türklük okudur. (Akar, 2016: 546-555)

Kutadgubilig, zamanından sonra kaleme alınan birçok edebî esere nüve sağlamıştır ve ilham olmuştur. Birçok edip ve kültür insanı, söz konusu eserden hareketle çarpıcı yapıt kesitleri ve yapıtlar oluşturmuştur. *Makalat*, bunların başında gelir. Metinlerarası izleklerin oldukça işlevsel olduğu söz konusu iki çalışma, bu anlamda aynı gayeye hizmet eden iki farklı algısallığın ürünü olmayı başarmıştır.

Kutadgubilig, tasavvufta yer alan renk ilmiyle (Yıldırım, 2006: 129-140) izah edilebilecek biçimde; iki ayrı sıfat tamlaması ve muhteşem bir dizesel oluşum sağlar. Bu oluşum, İslâma hizmet etmiş nice din bilgininin seyr-i sülûkla naklettiği şiirsel bir sürdürücülüktür. (*Kara baş yagısı kızıl til*

turur/Niçe baş yidi bu takı ma yiyür//Kırmızı dil, kara başın düşmanıdır. O kadar baş yedi, hâlen de yiyor.)

Türkler, yaşamlarının başlangıcından itibaren kadına her dem değer ve önem vermişlerdir. “Hatunum” dediği kadını anbean yücelten Türk erkeği, özellikle *Kitâb-ı Dedem Korkut*’la birlikte kadını tahlil ve tevil etmiştir. Yaşamsallığın nadide bir parçası ve sürdürücüsü konumunda olan kadın, *Kutadgubilig* adlı eser-i edebiyede, işlenen birçok madde başı arasında kendine haysiyetli bir yer bulmuştur. Kadını, yaşamsal statü ve değersellik istikametinde; çok çeşit adlandırma ile işleyen *Kutadgubilig*, ona en çok da değerli anlamına gelen “kız” tabiri ile işaret eder. (Debreli, 2016: 38-60) Böylelikle; eser, Türklükte kadının ne denli ve ne değerinde var olduğunu ayrı bir sentezle gösterir.

Kutadgubilig’in işleyişsellğine ilişkin madde başlarını tafsîlâtlandırmak ve detaylandırmak elbette ki mümkündür. Ancak onun aslı kaygısını paylaşmak daha aklıdır. *Kutadgubilig*, insan ve kâmil insan ile değeri üzerine konuçlanmıştır. Bu bağlamda insanı yaşamsal bir varlık ve değer olarak işleyen *Kutadgubilig*, insana afakî değil de ahlâkî yaklaşmasıyla muteber ve rehberdir. (Akgün, 1997: 1-12)

Kutadgubilig, işlenmiş bir cevahir olmasına karşın; ehl-i ilm, onu çok daha farklı kalıplarda yeniden ve yineleyerek yorumlamıştır. Büyük çoğunluğu; çözümleme, yorum, irdeleme, yazıya dökme, açıklama, metinleştirme ve tamamlama nitelikli olan çalışmalar, müstakil ve mükemmil bir tespitsel çalışmaya işaret edilerek takdim olunabilir. 1825-2016 yılları arasında *Kutadgubilig* üzerine yapılan yerli ve yabancı bütün ilmi çalışmaları kronolojik olarak verileştiren söz konusu çalışma, hem *Kutadgubilig*’in bilimsel zenginliğini göstermesi ve hem de yeni açılımlara ilham olması yönleriyle kaydadeğerdir. (Uçar, 2015: 6-47) Bu bağlamda; “*mutluluk veren bilgi*”nin ahlâkî ve meslekî kapsamda; neler dikte ve telkin ettiği muşîrdır.

1. Sosyo-Algisal ve Düşünsel Açıdan *Kutadgubilig*’in Erbâb-ı Meslek Madde Başını Beyan ve Tahlil Eder

Toplumsal algıya göre; yalnızlık, Allah’a mahsustur. Mahlukat ve özelde insan, her ne koşulda olursa olsun, bir arada ve birliktedir. Tabiatıyla yalnız da değildir. Bir arada yaşamak demek, kişiöğlunun yaşamsal alışverişi içerisinde bulunması ve yaşamı paylaşması demektir. Bu durum, çeşitli açılardan, yaşamın her sahasına yansıtılabilir. Meslek ve meslek erbabı olmak da bu kabildendir. İlkokul kitaplarından başlayarak; birçok sosyo-kültürel yapıt, insanın ve özelde meslek erbabı insanların, birbirlerine her dem gereksinim duyduğunu kaydeder. Fırıncı, doktora; doktor, kırtasiyeciyeye; kırtasiyeciyeye, berbere; berber, kasaba; kasap, daha farklı bir meslek erbabına ihtiyaç duyar. Bu gereksinmesel paydaşlık, her bir meslek gurubunun kendi dalında özgün ve başarılı olmasını da gerekli kılar. İşte; “*mutluluk veren bilgi*” , beglik mertebesinden başlayarak; ta ki hizmetkârlara varıncaya dek çok çeşitli erbab-ı mesalik hakkında malumat paylaşır. Bu paylaşım, muhataba hakkıyla yansır ve muhatap, ondan nasiplenirse; birey ve toplum yaşantısı, oldukça berrak bir pozifiğe gark olur. Bu da söz konusu çabanın toplumsal yarar sağlama gayesini haklı çıkarır.

a) Beyliğe Yaraşır Bir Bey Nasıl Olmalıdır?

Halk anlatıları, “ağalık vermekle; beylik vurmakla olur”, der. Oldukça üst düzey bir anlatısal kimlikle kaleme alınan *Kutadgubilig*, düzeyselliği ile alakalı olarak beylik mefhumuna da yer vermiştir. Kitabın hükümdar tipi Kün Togdı, vezir mahdumu Ögdülmiş’e her daim mutlu, huzurlu ve adil kalacak ve payidar olacak bir beyin nasıl olması gerektiğini sorar. - Bey, nasıl olmalı ki; beyliğinde namı yürüsün, şanı kalsın? Vezir mahdumu Ögdülmiş; bu hususta, hükümdara şunları nakleder:

yanut birdi ögdülmiş aydı ilig
 idi ters ayıttı manga bu bilig
 bu beglik işin barça begler bilir
 törü öngdi kıl k yang olardin kelir
 anasında togsa togar beglikin
 körü öğrenür iş bilür yiglikin
 bayat kimke birse bu beglik işi
 birür ög köngül kör ol işke tuşu
 kimi beg törütmek tilese bayat
 birür aşnu kıl k yang ukuş yüğ kanat
 bu beglik işi boldı begler işi
 bu begler işin bildi beglik kişi
 bu işni ilig minde yigrek bilür
 atası beg erdi özi beg turur
 (1930-1936)

Ögdülmiş yanut verdi ve dedi ki:
 Hükümdar bana çok zor bir şey sordu¹
 Bu beylik işini hep beyler bilir;
 kanun ve düzen, örf ve âdet onlardan gelir.
 Bey doğarken beylikle doğar; görerek öğrenir
 ve işlerin hangisinin iyi olduğunu bilir.
 Tanrı kime bu beylik işini verirse,
 ona işiyle oranlı akıl ve gönül de verir.
 Tanrı kimi bey olarak yaratmak isterse, ona önce
 uygun tavır ve hareket, akıl ve kol kanat verir.
 Bu beylik işi beylerin işidir;
 beylerin işini bey olan bilir.
 Bu işi hükümdar benden daha iyi bilir;
 babası beydi, kendisi de beydir.

bu beglikke aşnu tüp aslı kerek
 atım alp katıg kurç yana tong yürek
 ukuşluk kerek herm biliglik kerek
 akılık kerek hem siliglik kerek
 (1949, 1951)

Beylik için insan önce asil soylu olmalıdır;
 Cesur, yiğit, güçlü ve pek yürekli olmalıdır.
 Bey bilgili ve akıllı olmalıdır;
 cömert ve yumuşak huylu olması da gerekir.

kılınç edgü erdem kerek ming tümen
 anın tutsa il kend kötürse tuman
 sakınuk kerek beg ne kılkı arıg
 köngül korksa begler işig tüz kılur
 (1981, 1985)

İlleri yönetip barış ve sakinliği sağlamak için
 hükümdarın iyi tabiatlı ve binlerce erdemli olması
 gerekir.

uvutlug kerek beg kişide talu
 uvutlug kılınç ırılmaz tolu
 iki neng turur ilke bağı beki
 biri saklık ol bir törü il köki
 (2005, 2015)

Bey hayâ sahibi ve seçkin olmalı;
 hayâ sahibi tavır ve davranış açısından eksiksizdir.
 Bir memleketin bağı ve kilidi iki şeyden oluşur;
 biri ihtiyatlılık, biri de kanun; bunlar esastır.

¹ Yazı boyunca Kutadgubilig özgün ve çeviri metnine yapılan gönderimler, Arat, Reşid Rahmeti (2008). Kutadgu Bilig-Yûsuf Has Hacib. II. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayınevi. adlı çalışmaya yönelik olacak; gönderi, sadece beyit numarasına işaret edilmek yoluyla paylaşılacaktır.

sözi çın kerek beg ne kılkı bütün	<i>Bey doğru sözlü olmalı tavrıyla güven aşılamalı ki,</i>
ınansa angar halk tirilse kutun	<i>halk ona inansın ve huzur içinde yaşasın.</i>
bularda eng inga bu arkuk kılınç	<i>En kötüsü beyde inatçılıktır;</i>
bu arkuk kılınçlık ne munglug erinç	<i>inatçı kişi, kuşkusuz çok zorluk çeker.</i>

(2038, 2064)

Bu dizelere göre; beyliğin ne demek olduğunu en iyi beyler bilir. Bey, kutalmış ve asil olmalıdır. Bu da ilâhî ve ceddîdir. Bey, mutlak olarak; akıllı, iyi huylu ve erdemli olmalıdır. Asla; inatçı ve güvenilmez bulunmamalıdır. Belirtilen vasıfları haiz bir beyin şemali de malumdur. İlm-i kıyafete göre muteber bir bey, kısa olmamalıdır. Zira kısa insan, hırçın ve kavgacı olur. Bey, orta boylu ve mutedil vücutlu bulunmalıdır. Böyle orantılı olursa itidalden ayrılmaz. İtidalden ayrılmayan da bilge demektir. Bakınız, müellif-i merhum, bunu nasıl dizgilemiş:

bodı kısa yunçık kılınç buşı	<i>Kısa boylu, bodur kişilerin doğası hırçın olur;</i>
buşı kayda bolsa tütüşke başı	<i>hırçın nereye giderse orada kavga başlar.</i>
bod ortu kerek hem tenginçe yarag	<i>Boy orta ve her şey bununla orantılı olmalı;</i>
işing ortu tut ay biliglig kişi	<i>her işte itidalden ayrılma ey bilge kişi</i>

(2089-2090)

bor içmez kerek beg fesad kılmasa	<i>Bey içki içmemeli ve fesatlık yapmamalı;</i>
bu iki kılıktın kaçır kut basa	<i>bu iki hareket yüzünden sonunda ikbal elden gider.</i>

(2091)

Örnek beyitler ve açıklamalar gösteriyor ki; bey, her dem ayık kalp ve zihne sahip, ılıman tabiatlı ve seçkin bir kimse olmalıdır. Böyle bir insan da iç huzura sahip ve kudrete malik olmak dolayısıyla; ashabı ve emlakını mutmain kılacaktır.

b) Beye Yaraşır Bir Vezir Nasıl Olmalıdır?

Yönetici anlamına gelen bey, açıklandığı üzere erdemli olmalıdır. Bu vasıfsallık, yaşamın her devresi için var bulunmalıdır. Benzer eksenlilik vezir(ler) için de geçerlidir. Yâver anlamı da taşıyan vezir(lik), mutlak erkin yardımcısıdır. Vezirin nasıl olması gerektiğinin izahı, tıpkı bir beyin nasıl olması gerektiği hususunda olduğu gibi; geçmiş malumattan hareketle güncel yaşantıya ışık tutacaktır. Bu anlamda *Kutadgubilig*, vezir madde başı hakkında şunları telkin eder:

ukuşu öküş bolsa bilgi tengiz	<i>Aklı çok, bilgisi deniz gibi derin ve geniş olmalı;</i>
kamug iş bütürse kızartsa mengiz	<i>elinden her iş gelmeli ve yüzleri güldürmelidir.</i>
ulug iş bu işke er ödrüm kerek	<i>Vezirlik önemli iştir; bu iş için seçkinlik gerekir;</i>
bütünlük bile kılkı ködrüm kerek	<i>vezir doğru ve doğası asil olamlı.</i>
sakınuk kerek din idisi arıg	<i>Vezir imanlı, takva sahibi ve temiz olmalı;</i>
imin bolsa il budnı andın arıg	<i>memleket ve halk ondan her türlü emin olmalı.</i>
uvutlug kerek hem közi tok bütün	<i>Vezir hayâ sahibi, gözü tok ve güvenilir olmalı;</i>
uvutsuz kişi ol kişide otun	<i>insanların kabası hayasız adamdır.</i>
yüzi körki körklüg kerek hem yülüg	<i>Vezirin yüzü güzel ve düzgün,</i>
kılınç köni tegse halkka ülüg	<i>kendisi de haklıyı tutabilmesi için âdil olmalı.</i>

yülüg bolsa kaşığ bolur ol vezir	<i>Saçı sakalı düzgün vezir heybetli olur;</i>
vezir bolsa kaşığ işi ked yorır	<i>vezir heybetli olursa işi yolunda gider.</i>
sakışçı kerek bolsa bilge tetik	<i>Vezirin hesap bilmesi, bilge ve zeki olması gerekir;</i>
bilig birle bilse bu türlüg bitig	<i>bilgili olmalı ve çeşitli yazıları bilmelidir.</i>
Kerek kögli kodkı ma yumşak tili	<i>Vezirin gönlü alçak ve dili yumuşak olmalı;</i>
Bu ol kör kişiye sevitür yolu	<i>böylelikle kişi kendini başkalarına sevdirebilir.</i>
tükel kimde bolsa bu erdem bilig	<i>Bu erdem ve bilgiler kimde tam olarak bulunursa;</i>
vezirlik angar birse bolgay ilig	<i>hükümdar vezirliği ona verilebilir.</i>
(2185, 2187, 2190, 2199, 2208, 2217, 2218, 2229, 2238)	

c) Ülke Ordusuna Yaraşır Bir Kumandan Nasıl olmalıdır?

Özellikle Türk ulusu, yaşamsal standart açısından ordu-millet anlayışını taşımaktadır. Güncel anlamda bile halk arasında yaygın bir söylem olan “her Türk asker doğar” tabiri, geçmişten günümüze uzanan çizgide Türk toplumsal ve yaşamsal standartı ile algısını sunmaya yetmelidir. Bu anlamda; *Kutadgubilig*, ordu kumandanının nasıl olması gerektiğini şöylece teklif eder:

bu işke idi kurç katıg er kerek	<i>Bu işe çok çevik, sert, tecrübeli,</i>
başında keçürmiş tükel tong yürek	<i>tam ve pek yürekli biri gerekir.</i>
talı er kerek sak bu işke odug	<i>Bu iş için seçkin insan gerekir; ihmalkarlıktan;</i>
angar tegmese bir usalın yodug	<i>suçlanmaması için tedbirli ve uyanık olmalı.</i>
akı alp atım bolsa alçak köngül	<i>Cömert, cesur, alçakgönüllü,</i>
tuzı etmeki king ne kılkı amul	<i>sofrası açık ve soğuk kanlı olmalı.</i>
yürekliğ kerek artuk öglüg kerek	<i>O çok cesur, zeki ve aynı zamanda da</i>
közüglüg kerek hem köngüllüg kerek	<i>mert ve geniş yürekli olmalı.</i>
yagıda kör arslan yüreki kerek	<i>Onun yüreği savaşta arslan yüreği gibi,</i>
karıştıkta esri bileki kerek	<i>dövüşürken de bileği kaplan pençesi gibi olmalı.</i>
tonguz teg titimlig böri teg küçi	<i>O domuz gibi inatçı, kurt gibi kuvvetli,</i>
adıglayu azgır kutuz teg öçi	<i>ayı gibi azılı ve yaban sığırı gibi kinci olmalı.</i>
yana alçı bolsa kızıl tilkü teg	<i>Aynı zamanda kızıl tilki gibi hilekâr olmalı;</i>
titir bugrası teg kör öç sürse keg	<i>deve aygırı gibi kin ve öç gütmeli.</i>
sagızganda sakrak kerek tutsa öz	<i>Kendini saksığandan daha ihtiyatlı tutmalı;</i>
kaya kuzgunı teg yırak tutsa köz	<i>gözünü kaya kuzgunu gibi uzaklara çevirmeli.</i>
ulug tutsa hamyet kör arslanlayu	<i>Arslan gibi hamiyeti yüksek tutmalı;</i>
ügi teg usuz bolsa tünle sayu	<i>baykuş gibi geceleri uykusuz geçirmeli.</i>
bu yanglar bile er yagıçı bolur	<i>İnsan bu niteliklerle savaşçı olur;</i>
yagıçı bolur hem yarağçı bolur	<i>savaşçı olur ve işinin ehli olur.</i>
(2271, 2273, 2274, 2282, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315)	

ç) Millete Yaraşır Bir Ulu Hacib Nasıl Olmalıdır?

Hacib, bilgin demektir. Bir toplumu veya devleti, sevk ve idare eden her nekadar; bey, vezir ve kumandan olsa da aslında onlara yön veren hacibdir. Bilge kişiler belli vasıfları haiz olmalıdır. Bireyden topluma uzanan çizgide bilginler, yaşantısallığın muteber olmasında kaçınılmaz olarak rehber ve kalemleriyle elde teberdir. Bilginin vasfı, bir hacib bulunan Hacib Yûsuf dilinde şöyle tezahür etmiştir:

ulug hacib artuk bütün çın gerek	<i>Ulu hacib çok emniyetli, dürüst ve bu doğrulukla</i>
bu çınlık bile ked bütün din gerek	<i>birlikte iyi ve dini bütün olmalı.</i>
tüp aslı gerek edgü kılkı ongay	<i>Halka yararlı olması ve halka güneş ve ay gibi</i>
tusulsa budunka togursa kün ay	<i>doğması için soyu soppu temiz ve ahlâklı olmalı.</i>
közi tok gerek hem uvutlug silig	<i>Gözü tok, hayâ sahibi ve nazik olmalı;</i>
tetiglig gerek hem tümen tü bilig	<i>zeki ve bin türlü bilgiye sahip olmalı.</i>
ukuşlug gerek işte artuk odug	<i>Hacib görevde çok uyanık ve anlayışlı olmalı;</i>
oduglug bile işte tutnur bodug	<i>insan işinde uyanıklık ile boya tutturur.</i>
(2436, 2437, 2441, 2453)	

Bundan başka ilm-i kıyafet, hacibin şu biçimde olmasını telkin eder:

kupa körklügüg kör kılın özke fal	<i>Kumral güzeline bak ve onu kendine uğur tut,</i>
işing edgü bolgay kamug söznü üz	<i>işin iyi olur; başka sözü bırak.</i>
(2468)	

d) Hizmete Yaraşır Bir Kapıcıbaşı Nasıl Olmalıdır?

Kapıcıbaşılık, devlet erkânı yâverliği biçiminde bir vazife olarak; Osmanlı Devleti'nde icra edilen bir meslek olmuştur. Ancak *Kutadgubilig*'in bu sözden anladığı saray kapıcıbaşı, saray kapıcısı veya bekçisi olma durumudur. Bir hâneyi tamamlayan kapıdır. Onun güvenlik ve huzurunu tesis edense kapının bekçisidir. Günümüzde kilitler ve görüntülü konuşma sistemlerinin gördüğü bu vazifeyi, eski devirlerde kapıcıbaşılar yerine getirirdi. Her ne kadar kapıcılık hâlen sürdürülen bir meslek olsa da geçmişteki hâlinde çokça ötelede ve bayağı konumdadır. Üst düzey mekânların kapıcıbaşılığı ise güvenlik ve danışma mensuplarınca yürütülmektedir. Her ne olursa olsun; bu madde başı da tıpkı ötekiler gibi yaşamsallığa katkı sağlayacaktır. Bakınız, hemen her günü bir olan ve hizmette aynı bulunan kapıcıbaşılar hakkında, “mutluluk veren bilgi” neler nakletmiş:

kapug başlar er ked bağırsak gerek	<i>Kapıcıbaşı olan insan çok sadık olmalı</i>
teni canı birle tapugsak gerek	<i>bu hizmeti canla başla benimsemiş olmalı.</i>
kapugda yarutsa karangku tünüg	<i>O karanlık geceyi hizmet kapısında ağırlamalı,</i>
kapugda batarsa yarumış künüg	<i>parlak güneşi de aynı kapıda batırmalı.</i>
törü hem toku bilse kılta tapug	<i>Hizmet ederken, usul ve erkân bilmeli;</i>
ongay bolsa kılkı kılınçı kamug	<i>doğası, bütün tavır ve hareketleri ılımlı olmalı.</i>
tuzu etmeki king akı bolsa ked	<i>Tuzu ekmeği bol ve kendisi de cömert olmalı;</i>
kümüş birse altun er at tirse ked	<i>gümüşi ve altın verrerek etrafına yığınlar dirmeli.</i>
kiçe bolsa yatgak bu yatsa burun	<i>Gece olduğunda, yatmadan önce</i>

ayu birse tegme kişike orun	saray nöbetçilerini gerekli yerlere dikmeli.
azak yat baz erse ayıtu gerek	Yat ve yabancı kimseleri, iyice soruşturmalı;
odugrak kim erse yagutgu gerek	Açık göz olanları hizmete almalı.
körü bekletip çıksa karşı kapug	Saray kapısını gözü önünde kapatıp çıkınca,
tükel boldı ol küinki barça tapug	o günün bütün hizmetini tamamlamış olur.
(2529-2535)	

e) Liyakatli Bir Ulak/Elçi Nasıl Olmalıdır?

Liyakat, erbâb-ı meslekte aranan en elzem niteliklerden biri olmalıdır. İş, her dem ehline ve liyakatliye teslim edilmelidir. Liyakate ihtiyaç duyulan en önemli mesleklerden biri de elçiliktir. Elçilik tabiri, günümüzde geçmiş kullanımlardan farklı bir boyuta ve kapsama taşınmıştır. Geçmişte bir yerden bir yere haber ulaştırana elçi denirdi. Peygamberler de ilâhî haber ulaştırıcısı olduklarından aslında birer elçidirler. Anılan dünyevî haber ulaştırma işlemleri, günümüzde artık postacı veya kuryeler tarafından yürütülmektedir. Günümüzde ilâhî elçilik gerektirecek bir haberin gelmesi ise; imkân ve inanç dâhilinde değildir. Günümüzdeki elçilikler, milletlerarası uzlaşının sağlanmasını tesis etmeye yöneliktir. Bakınız ve ilham alınız, bu konuda vezir mahdumu Ögdülmiş, Kün togdı'ya ne malumat aktarmış:

kamug erde ödrüm yalavaç gerek	Elçi insanlar arasında seçkin, akıllı,
biliglig ukuşlug talu ked yürek	bilgili ve çok yürekli biri olmalı.
ukuşlug gerek ked yalavaç örüg	Elçi çok akıllı temkinli ve sözünü
biliglig gerek sözke bilse yörüg	ifade edebilmesi için de bilgili olmalı.
yana bilse söznüng içi hem taşı	Vazifesinde başarılı olabilmesi için bir de
itilse aning ötrü tüzmiş işi	elçinin sözün içini dışını bilmesi gerekir.
bagırsak tapugçı beg asgın tiler	Elçi gözü, gönlü tok; içten bağlı, güvenilir,
beg asgın tilegli begin çın sever	doğru ve doğası dürüst biri olmalıdır.
közi suk kişi özke erksiz bolur	Açgözlü adam kendine hâkim olamaz;
bu suklar yalavaçka tengsiz bolur	cimriler, elçiliğe lâıyk değildir.
bilirse sakış yime hendese	Hesaba, bir de hendeseye vâkıf olmalı;
‘aded cezri kılsa misahat basa	cezir ile mesaha ilmini de bilmeli.
yana nerd-ü santranc bilir erse ked	Bundan başka, çok iyi tavla ve santranc
harifleri andın ulır erse ked	bilmeli, rakiplerini iyice sıkıştırmalı.
çögenke ked erse atar erse ok	Cirit oyununda usta olmalı ve oku iyi atmalı;
yime kuşçı avçı ajunda ozuk	kuşçuluk ve avcılıkta da başkalarına üst gelmeli.
kamug til bilir erse açsa tilig	Konuşurken bütün dilleri konuşmalı;
kamug batnı bilse bitise elig	yazarken de bütün yazıları yazmalı.
bu yanglıg gerek barça erdem bilir	Bütün bu erdemleri bilen insan elçi olur,
bu yanglıg yalavaç tilekke tegir	böyle bir elçi de işinde muzaffer olur.

(2597, 2600, 2601, 2608, 2611, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637)

f) Vazifeye Lâyık Bir Kâtip Nasıl Olmalıdır?

Arapça kökenli bir sözcük olan kâtip; yazan, yazıcı anlamlarına gelir. Kâtip, bir roman ya da şiir yazıcısından ya da yazanından farklıdır. Roman ve benzeri şeyleri yazana müellif denir. Şiir ve benzeri şeyleri yazana da şair. Kâtip, daha çok resmî yazışmaları kaydeden veya devlet evrâkını tutan kişiye denir. Günümüzde kâtip tabiri, daha çok mahkeme kaydı tutan personele verilen ad biçimindedir. Mecliste de hâlen yazışmaları takip ederek kaydeden görevliler mevcuttur. Kâtiplik, Osmanlı devrinde ilmi merteye gerektiren bir olguydu. Kâtiplik, günümüzde geçmişte olduğu kadar bilgi ve deneyim gerektiren bir uğraşı olmaktan çıkmıştır. Geçmişte; kâtibin dürüst bir âlim olması şartken; günümüzde hazır veriyi hızlı ve doğru kaydetmesi yeterli olmaktadır. İşte; *Kutadgubilig*'e göre; kitâbet ve kâtipliğin vasfı:

bitigçike aygu kerek iç sözün	<i>Kâtibe sırları söylemek gerekecektir;</i>
küdezse bitigçi öküş ya azın	<i>kâtip de az ya da çok olsun bunları gizli tutmalı.</i>
bu iç söz tutuglı bütün çın kerek	<i>Bu sırlara vâkıf olan kişi güvenilir ve dürüst biri</i>
bütünlükle artuk bütün din kerek	<i>ve güven kazanmak için de dini bütün olmalı.</i>
bitigçi biliglig ukuşlug kerek	<i>Kâtip bilgili ve akıllı olmalı,</i>
hatı uz belagat takı edgürek	<i>güzel bir hatta üstün bir belagata sahip olmalı.</i>
közi tok kerek hem özi umdusuz	<i>Kâtibin gözü tok olmalı, tamahkâr olmamalı;</i>
bağırsak kerek çın özi koltgusuz	<i>doğru, içten bağlı ve gönlü zengin olmalı.</i>
bor içmez kerek bolsa kılkı arıg	<i>Kâtip, içki içmemeli ve doğası temiz olmalı;</i>
yaraksız kılınçig yaratsa arıg	<i>yakışsız hareketleri kendisinden uzaklaştırmalı.</i>
bitigçi bu yanglıg kerek ay ilig	<i>Ey hükümdar! Kâtip böyle olmalıdır;</i>
inansa angar birse bolgay elig	<i>böyle inanılır ve güvenilir olmalıdır...</i>

(2675, 2676, 2693, 2721, 2729, 2737)

g) Ehil Bir Hazinedar Nasıl Olmalıdır?

Devletler, beyleri yönetiminde; kanun, mâl, ordu ve inanç güçleriyle ayakta durur. Esasen; kanun, ordu ve inancı daimi kılan da mâldır. İslâm toplumlarında devlet hazinesi, beytül-mâl olarak adlandırılırdı. Türk toplumunda “inçü” adı verilen devlet malı, “agıcı” tarafından korunurdu. Hazinenin genel işlerinden de hazinedarlık yapan agıcı sorumluydu. Günümüzde; millet meclisi ve bakanlıklar bulunduğu; geçmişteki hazinedarların görevini, ekonomi ve maliye bakanı yürütmekte ve sürdürmektedir. Bu doğrultuda; *Kutadgubilig*, geçmişten geleceğe uzanan çizgide, hazinedarlık ve yürütücüsü bulunan hazinedarın ne ahvâl taşıması gerektiğini şöylece tarif eyler:

idi çın bütün ked kerek er köni	<i>Beyin gönlüne kuşku girmemesi ve hizmetinde</i>
köngül yaymasa ötrü tutsa muni	<i>daim olması için; hazinedar, doğru, dürüst, iyi ve</i>
	<i>güvenilir olmalı.</i>
öküş neng körü todmiş erse közi	<i>Çok mâl görerek gözü doymuş olmalı</i>
yana korkar erse bayatka özi	<i>ve kalbinde Tanrı korkusu bulunmalı.</i>
halal hemö haram adrar erse aç	<i>Helal ve haramı iyice ayırt etmeli;</i>

yaraglıg yaragsızını bilse seçe	yarayanı ve yaramayanı iyice seçebilmeli.
bagırsak kerek hem odug sak tetig	Hazinedar gönülden bağı, uyanık, tedbirli ve zeki
tetiglik bile er kılur ming itig	olmalı; insan zekâyla her işte başarılı olur.
uvutlug kerek hem yime ög köngül	O akıllı ve tedbirli olduğu gibi hayâ sahibi de
uvutsuz kişide yırak tur töngül	olmalı; hayâsız kişiden uzak dur, ondan vazgeç.
bor içmez kerek hem özin tutguçı	O içki içmemeli ve nefesine hâkim olmalı;
özin tutguçı er kutug tapugçı	nefsine hâkim olan insan mutluluğu bulur.
Bu işke ağıcı saran edgürek	Bu iş için eli sıkı bir hazinedar daha iyidir;
Saranlık bile neng küdezgü kerek	hazinenin mâlı, tutumla gözetilmelidir.
bitigçi kerek uz kamug hat bilir	Muhasebeye usta ve her türlü kayıta mâhir olmalı
sakışig bitigin küdezse kalır	hesapları dikkatlice kaydeden biri bulunmalı.
köngül til köni tutsa kılkı bütün	Ateşin alevi ve dumanının ona dokunmaması için
angar tegmese ot yalını tütün	gönlü ve dili doğru, hareket ve doğası yaraşmalı.
satıgçı kerek bilse türlüğ satıg	O tüccar olmalı ve her türlü ticaretten anlamalı;
satıg bilmese er kılumaz asıg	insan ticaretten anlamazsa kâr edemez.
kamug neng tavarıg biliglig kerek	Bütün eşya ve mâlları bilmeli,
agırın uçuzun ukuglı kerek	her şeyin pahalısını ucuzunu tanımalı.
alımka birimke ongay bolsa öz	Alışverişte tavırları ılımlı olmalı;
ulugka kiçigke süçig tutsa söz	büyüğe küçüğe karşı tatlı dil kullanmalı.
bu yanglıg kişi bulsa emdi ilig	İşte hükümdar böyle akıllı, bilgili,
ukuşlug biliglig uvutlug silig	hayâ sahibi ve yumuşak huylu birini bulursa,
angar bilse bolgay ağı kaznakı	Hazinesini ve servetini ona bırakabilir;
mansa yaragay küdezse hakı	ona güvenir ve hakkını gözetirse yerinde olur.

(2744, 2751, 2752, 2761, 2762, 2764, 2766, 2773, 2792, 2801, 2802, 2804, 2821, 2822)

ğ) Nimete Şükredip Hükümdarı Firkreden Hizmette Yaraşır Bir Aşçıbaşı Nasıl Olmalıdır?

Nimet, belkide yaratılmış en değerli olgudur. Kıymeti bilindikçe rahmet veren nimet, üreticisinden tüketicisine hiçbir kimseye zahmet ve yük olmamalıdır. Nimetin kadri bilinirse; rahmetin ve merhametin de kadri bilinir. Mükellef bir nimet sunumu, aşçıbaşı vesilesiyle gerçekleşmektedir. Gerek saray ve hânedânlarda ve gerekse daha mutedil yerlerde aşçıbaşının niteliksel varlığı oldukça önemlidir. Doğrudan insan sağlığı ve zevkine hitap eden aşçıbaşılar, sunduğu ikramlarla ilgi dairesinden ayrılan her bir ferde kapsamsal yön tayin ederler. Zira sağlıklı ve nezih bir gıda alan bireyin sağlıklı ve nezih düşünceler etrafında olumlu icraatlar yapması beklenir. Güvenilmez bir aşçıbaşı tekelinde yediği yemekten zehirlenen ve mideyi bozan bir insanın düşünce ve icraat dairesi sınırlı bir metrekareyi kapsayacaktır. Ehil olmayıp ölümlere sebebiyet veren aşçıbaşılarını anmak bile iç açıcı değildir. Söz konusu hizmet, geçmişten geleceğe her dem vardır. Bakınız; tedip edilmiş hâli, işte kayıt altında:

yanut birdi ögdülmiş aydı ilig
bu işke bütün er kerek ked silig

*Ögdülmiş yanıt verdi ve dedi: Ey hükümdar,
bu işe mükemmel ve temiz ruhlu bir insan gerekir.*

kişide talusı köni çın kişi
ödürgü angar birgü aş suv işi
bu işke idi çın bütün er tile
bagırsak tapugsak uvutı bile
közi tok kerek ked yime kögli bay
arıklık kerek hem yüzi körki ay
sakınuk kerek din şeri'at bilir
bu mundag kişidin bütünlük kelir
yüzi körki körklüg kerek kılkı uz
yülüg bolsa bodlug tili köngli tüz
bagırsak kerek ked begini sever
uvutlug kerek ked özini yıgar
ukuşlug kerek hem biliglig kerek
ödi bolsa aşka iriglig kerek
törüçe yorısa tapug kılsa öz
kirürde çıkarda köni tutsa köz
munu aydım emdi ay ilig kişi
bu yanglıg kerek bolsa aşçı başı

*İnsanlar arasında doğru, dürüst ve seçkin olan biri
yemek içmek işiyle ilgilenir olmalı.
Bu iş için çok dürüst ve doğru bir insan ara;
şefkatli, işine gönülden bağlı ve hayâli olsun.
Aşçıbaşının gözü tok ve gönlü zengin olmalı;
kendi, yüzü ve giysileri ay gibi parlamalı.
Takva sahibi, din ve ilâhî yasaları tanır biri olmalı
böyle kişiden doğruluk gelir.
Yüzü ve tavrı güzel, saçı sakalı düzgün ve pir ü pak
bir giysiyle yakışıklı ve dürüst biri olmalı.
Aşçıbaşı, sadık olmalı ve beyini çok sevmeli;
nefsine hâkim ve hayâ sahibi bulunmalı.
Aşçıbaşı akıllı ve bilgili olmalı;
yemek vakti gelince eli tez olmalı.
Usul, erkân çerçevesinde hareket ve hizmet etmeli;
hizmet ederken sürekli önüne bakmalı.
Ey hükümdar! İşte söyledim;
aşçıbaşı dediğin böyle olur.*

(2828, 2829, 2830, 2843, 2844, 2854, 2867, 2868, 2869, 2877)

h) Kendisinden Emin Olunan Bir İçkicibaşı Nasıl Olmalıdır?

Kuranıkerim, bu hususta; içecek tabirini kullanır ve bununla alkollü içecekleri kasteder. Aynı zamanda Allah'tan geldiği hâliyle içkiyi yasak eder. Yani; ilâhî buyruğa göre içki içmek haramdır. Bu konuda Şeyhî Yûsuf Sinân Germiyânî, *Dîvân*'ında "şi'r-i acîbe" adını verdiği bir şiirde lafzen ve manen şu kaydı düşer:

Pîş-i to-be nûş-ı şîrîn-lebet

Lâ-yehillu'ş-şurbu an hamrin-harâm

Mülemma olduğu gözlemlenen söz konusu ikilik, "senin huzurunda tatlı dudaklarından içince; haram olan başka bir içkiyi içmek helal sayılamaz" anlamını vermektedir. Burada; bezm-i eleste bir gönderim söz konusudur. Söz konusu akdin bozulmaması gerektiği telkin edilmektedir.

Düşülen kayıtlardan ayırık olarak *Kutadgubilig*, içki tabiriyle alkollü ve alkolsüz her nevi içeceği kasteder. Madde kullanmak, yasalarca yasak kılınmış olduğu gibi sıhhat açısından da pek makul addedilemez. İşte; toplumsal bir yaşamsallık ve tercih bürünümünde olan içki ve içkicibaşının tavsifi:

öz igdiş kerek ked sınamış yılın köngül basmış erse könitmiş yolın bütün çın bağırsak közi kögli tok köni bolsa kılkı mesel atgu ok	Öz kardeşlerinden veya uzun yıllar iyice sınamış, nefsine hâkim ve doğru yolda yürüyen biri olmalı. Güvenilir, doğru, sadık, gözü ve gönlü tok; doğası da atılan ok gibi doğru olmalı.
anın ötrü bolsa idiş tutguçı yaragay bu işke yetilgey küçi kamug türlü otlar idişçi tutar güvariş ya ma'cun ya çurnı katar kurug öl yimiş tut ya içgü süçig anınğdın bolur bu boguzka keçig ukuşlug kerek hem bilig ked bilir ukuşlug kişidin kişilik kelir idişçi başı ked kuyug er kerek köni tutsa ötrü köngül ög yürek könilik öze işlese iş bütün yakurmasa özke yaragsız otun bu yanglıg bulunsa idişçi başı angar birse bolgay idişçi işi	Bu işe içkiyi iyi koruyan ve onu hazırlamaya muktedir bulunan biri uygun olur. İçkicibaşı, her türlü otları hazır bulundurur; hazım, kuvvet veya müshil ilacı yapar. Kuru ve yaş meyve, içecekler ve şarap; boğaza hep onun elinden geçer. O akıllı ve çok bilgin olmalı; akıllı insandan insanlık gelir. İçkicibaşılık için çok titiz insan gerekir; o göül, akıl ve yüreğini doğru tutmalı. Bütün işleri doğruluk ile yapmalı; uygunsuz ve küstah klişileri yanına koymamalı. Böyle bir içkicibaşı bulunursa; içki işi ona verilebilir.
Bundan başka; içkicibaşı ve içki sunanın biçimsel vasfı da şöyle telkin edilmiş: yüzi körki körklüg kerek kılkı uz negü tutsa andın tamar barça tüz	Yüzü gözü güzel, tavır ve hareketi zarif; sunduğunu zevkle veren olmalı...
(2884, 2885, 2886, 2887, 2889, 2896, 2900, 2901, 2911, 2923)	

ı) Hükümdara Hizmet Eden Hizmetkârın Vasfı ve Hükümdar Üzerindeki Hakları Nelerdir?

Ehl-i hizmet, muhakkak birilerine karşı mesuldür. Yöneticiler de ilâhâ karşı mesuldür. Çok çeşitli meslek erbabının vasıflarını sıralayan *Kutadgubilig*, hizmetkârların vasıflarını da ayrı ayrı sıralamış ve onların beyleri karşısında ne haklara sahip olduklarını örneklemiştir. Bu örnekleme, hizmetkârların bey karşısındaki haklarını paylaşıırken; aynı zamanda Türk töresinde yönetilen konumda bulunan insanlara yapılan muameleyi de izah etmiştir. Bakınız; söz konusu durumun ezgisel yansıması:

eng aşnu yigü içgü birgü kerek tapıngu itiglerin itgü kerek bu tabgı üçün beg öteğü hakın anı edgü tutgu bağırsaklığın	Ona ilk önce yiyecek ve içecek vermek, onun hizmet araçlarını hazırlamak gerek. Hizmetleri için bey, ehl-i hizmetin hakkını ödemeli; onlara şefkatle muamele etmeli.
(2958, 2965)	

Beyin hizmetkâra karşı tavrı ve ondan yararlanma ölçütü, bakınız nasıl örneklenmiş:

boguz todnur aşnu kişi yılmıng *İnsan önce hayvanın karnını doyurur;*
basa asgı kötrür bu yalnguk anıng *sonra da ondan yararlanır.*

(2976)

tapugka körü birgü edgü açığ *Hizmetine göre ona bol ihsanda bulunmalı;*
yalıngnı bütürgü todurgu açığ *çıplaksa giydirmeli, açsa doyurmalı.*

(2982)

Hükümdar ve hizmetkâr arasındaki ilişki, alıcı ve satıcı arasındaki ilişkiye teşbih olunmuş. İşte ispatı:

satıgçı birür neng angar mün sanı *Satıcı mâl verir ve bu ona sermaye olur;*
alıglı alır ilde evrer anı *alan onu ilden ile dolaştırır.*

(2995)

İşte; bu biçimde hizmetkârını gözeten beyin mâlı da ilden ile diyardan diyara nâm salar, kâm alır. Beyin sermâyesi de yanına kâr kalır. Hizmetkârını iyi seçip gözeten bey ve erdemli çalışan her bir erbab-ı meslek, âbâd u şâd olur...

2. Sosyo-Algisal ve Düşünsel Açıdan Kutadgubilig'in Ashâb-ı Ahlâk Madde Başını Beyan ve Tahlil Eder

Etik olarak adlandırılabilir ahlâk; dinî, ilmî, içtimaî, askerî, mâlî ve harsî birçok hususun göz bebeğini oluşturur. Hz. Peygamber'in ahlâkının *Kuranıkerim* olduğu ve O'nun ahlâkıyla yani dolaylı olarak *Kuran* ahlâkıyla ahlâklanmanın yarası olduğu çok defalar yazılıp, dillendirilmiştir. Algı bakımından *Kuranıkerim*'den mülhem olduğu varsayılabilir *Kutadgubilig* de insan ilişkileri ve iletişimde tavrın ne olması gerektiğini ahlâkî boyutuyla ele almıştır. Esere göre; vezir mahdumu Ögdülmiş ve amcası Ogdurmuş arasında geçen ikili görüşmeler, on sekiz ayrı başlık altında yaşamsal ahlâkın çerçevesini tayin ediyor. Bu doğrultuda; bir sosyo-kültürel yaşam formeli çizen madde başı, örnekleyici bir istikamette dikkatlere sunuluyor.

a) Kapı Hizmetkârları ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

yakınlık tilese özüng beg bile *Sen beye yakın olmak istersen;*
kapıdaki birle yakınlık tile *kapıdakilerle yakınlık kurmaya çalış.*
ulugluk tapayın tise sen özün *Sen büyüklük bulmak istersen;*
er at birle yakşı yorı ay tüzün *ey halim insan! Hizmetkârlara iyi davran.*

(4171-4172)

Esere göre; ileri seviyeli insanlara ulaşmanın ve onlardan fayda görmenin ön koşulu, hizmetkârlar ve kapıcılardan geçer. Onlarla iyi geçinen beye de emeline de erişir.

b) Avam ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

Kutadgubilig, önce avamı tarif eder. Ardından avam ile kurulacak ilişkinin ne biçimde olması gerektiğini telkin eder. İnsanlar ya statü sahibidir, ya sıradan. Sıradan insanların birbirleriyle münasebetleri de sıradan olur. Statü sahibi insanların kendi çevrelerinde olan münasebetleri ise; daha çok seçkindir. İşte; statü sahibi bir insanın avama yaklaşımı ve avamla olacak münasebetinin sırları:

kılıksız bolurlar kara ‘am budun	<i>Avam halk, görgüsüzlür; ilişkilerinde de</i>
törü yok toku yok katılmış ödün	<i>ne yol ne de yordam vardır.</i>
olarka yine ök katıl ay kadaş	<i>Onlarla her demde ilişki kur;</i>
birü tur olarka yigü içkü aş	<i>Onlarla otur kalk; ye iç.</i>
tilin sözle yumşak negü kolsa bir	<i>Yumuşak dille konuş, istediklerini ver;</i>
birigil alır kör anıng asğı yir	<i>veren muhakkak alır ve kârını görür.</i>
öküş sözleme söz serin til küdez	<i>Çok söz söyleme; kendini koru ve hâkim davran;</i>
öküş sözlemiş söz suvı kaldı az	<i>onlarla çok konuşursan; değerin kalmaz.</i>

(4321, 4330, 4331, 4332)

c) Nesl-i Peygamber ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

Beye yakın bir kimsenin hizmetkârlar ve bey yakınları dışında; ilişki içinde bulunacağı en önemli grup, nesl-i peygamberdir. Kitaba göre; nesl-i peygamberle iyi geçinmek, kişinin bey yanındaki itibarını arttıracak gibi; ona dünya ve ahiret saadeti de sunacaktır. İşte; manzum terkimi:

Olarda biri savçı urgı turur	<i>Nesl-i peygamberle ilişkide bulunursan;</i>
bularnı ağır tutsa kut kıv bulur	<i>onlara hürmet ve hizmet et; sevinen sen olursun.</i>
için irtemegil ya kılın tözin	<i>Ağızlarından yakışsız bir söz çıkmadıkça;</i>
meger tilde tengsiz yorıtsa sözün	<i>onların içini dışını aslını esasını araştırma.</i>

(4337, 4340)

ç) Bilge Âlimler ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

Âlimler, kategorisinin vasıflarını taşıdığı müddetçe; toplumsal yaşantının her aygı için kayda değer ve takdire şayandır. Bilge bir kişilik tarafından kaleme alınmış *Kutadgubilig*, bakınız, ilm ve âlim hususunda neler paylaşmış:

olarnı katıg sev ağırla sözün	<i>Onları pek çok sev, onlardan hürmetle bahset;</i>
biliglerin öğren öküş ya azın	<i>onların bilgilerinden az ya da çok öğren.</i>
nengingde ülüg kıl süçig söz bile	<i>Onlara mâlından hisse ayır, onları yedir içir;</i>
aş içgü yitürgil tapug kıl küle	<i>güler yüz ve tatlı sözle hizmetlerinde bulun.</i>
katılgıl bularnıng bile edgüleş	<i>Bunlarla iyi ilişkiler kur, böylece mutlu olursun;</i>
kutadgay sanga iki ajun ulaş	<i>iki cihan saadetin kaçınılmaz olur.</i>

(4342, 4348, 4354)

d) Hekimler ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

Hekim, hikmet sahibi demektir. Hekimin hikmeti, tıbbidir. Tıp, insanlık için; sağlıklı yaşam tesis eder. Bakınız; hekimlerle kurulacak münasebet, nasıl olmalı:

olarda birisi otacı durur	<i>Bunlardan birisi hekimlerdir;</i>
kamug ig togaka bu emçi erür	<i>bütün hastalık ve ağrıları, bunlar tedavi eder.</i>
bularnı yime edgü tutgıl yakın	<i>Bunlara karşı iyi davran, onları kendine yakın tut;</i>
kereklig kişi bu küdezgil hakın	<i>bunlar gerekli kişilerdir; haklarını gözet.</i>

(4356, 4360)

e) Efsuncular ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

Eski devirlerde; metafiziksel sıkıntıları giderenler, bu adla anılırdı. Bir önceki madde başı, hastalıklara karşı daha çok tıbbi çözümler sunarken; ilgili madde başı, hastalıklara, dinî-mitik çözümler arar. Eser, hekimler ve efsuncuların sağlık konusunda bir türlü uzlaşamadıklarını kaydeder. Esere göre; biri ilacı, diğeri muskayı tasviye eder. Eser, efsuncularla kurulacak ilişkiyi şu biçimde tasvir etmiştir:

bularka yime ök katılgı kerek	<i>Bunlarla da görüşmek, tanışmak gerekir;</i>
bu yıl yeklig igke okıgu kerek	<i>manevi hastalıklar için bunlara okunmak gerekir.</i>

(4362)

f) Rüya Tabircileri ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

Düş, manevî âlemlerin ilhamıdır. Düş yorumu, bir bilene sorulmalıdır. Çünkü düşü, bilip doğru yoran, onu hayra yormuş veya hayra çevirmiş olur. İşte; *Bilgelik Kitabı*'ndaki yansıması:

takı bir bilig kör bu tüş 'ilmi ol	<i>Bir ilim de düş ilmidir;</i>
tüşese yoruglı açar edgü yol	<i>düş görünce; yoran kişi onu hayra çevirir.</i>
udisa bu yalngluk tüşer ök bu tüş	<i>İnsan uyuyunca düş görür;</i>
yora bilse terkin kelir agzı tüş	<i>yorumcu yormasını bilirse; hemen çıkar.</i>
bularıg yime edgü tutgıl kadaş	<i>Ey kardeş! Bunlara karşı iyi davran,</i>
tilese kadaş tut dilese adaş	<i>onlara istersen kardeş; istersen dost gibi davran.</i>

(4366, 4367, 4375)

g) Müneccimler ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

Müneccim, yıldızbilimci demektir. Bir çeşit anstronom olan müneccimler, gök hesabını tutmaları ve insanın talihine ilişkin bilgi vermeleri dolayısıyla kaydadeğer ve muteberdirler. İyi hesap edilmemiş her iş, bozulur. İşte; dünya ve ahiret hesabı hakkında fikir veren müneccimlere karşı takınılması gereken tavırlar:

kerek dünya işi keek ukbi tut	<i>Gerek dünya işi, gerek ahiret işi olsun;</i>
sakış birle adra tutar bilge büt	<i>bilge kişi, bunları hesap ile zabt eder.</i>
ayıt söz olarka yime bütme terk	<i>Sözü, onlara sor; ama hemen inanma;</i>
biligli bayat ol munı tutgu berk	<i>her şeyi bilen Tanrı'dır, O'na kuvvetle bağlan.</i>
bularıg yime edgü tutgıl yaraş	<i>Bunlara iyi davran, anlaş, zıt gitme;</i>
tilin serme irme köngül kılma baş	<i>incitecek söz söyleyerek; gönüllerini kırma.</i>

(4383, 4390, 4391)

ğ) Şairler ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

Esere göre; şairler, öven veya yeren söz dizicileridir. Onlarla iyi geçinenin durumu parlaktır. Kötü geçineninse; ancak adı çıkar. İşte ispatı:

olar ögseler ögdi ilke barır
kalı sökseler atı artap kalır
(4396)

*Bunlar överlerse; adın tüm ülkelere yayılır;
eğer hicvederlerse; adın herp kötü kalır.*

h) Çiftçiler İle İlişki Nasıl Olmalıdır?

Çiftçi, ekip biçen, üreten anlamında bir sözdür. Üretici olmazsa; tüketici mağdur ve mahrum kalır. İşte; endişesiz bir yaşam sürmede çiftçilerle münasbetin önemi:

bularnig bile sen katıl hem karıl
boguzdın singar sen sakınçsız tiril
bularnig bile me katıl ay kadaş
arığ bolga boguzung halal bolga aş
(4401, 4405)

*Sen bunlarla da temas et, ilişki kur;
böylece boğazın konusunda kaygısız yaşa.
Ey kardeş! Bunlarla da ilişki kur, temas et;
Boğazın temiz ve yediğin helal olur.*

ı) Satıcılar ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

Bir mâlî, tedarik edip satana satıcı denir. Yaşantıda rastlanan insan tiplerinden biri de satıcılardır. Satıcılarla kurulacak ilişki nasıl olmalıdır? *Kutadgubilig*'deki yansıması şöyle:

katılgan olarig idi edgü tut
sening atıng edgün yırak barga büt
bular ol ajunda kör at iltgüçi
isiz edgü erse anı yadguçi
sanga az öküş neng törü kılsalar
yanut kılgu ötrü sevinç bulsalar

*Onlara karşı çok iyi davranmaya gayret et;
senin adın da iyilikle çok uzaklara gider, kuşkusuz.
Dünyanın her tarafına adını ulaştıran bunlardır;
iyi olsun, kötü olsun adını cihana bunlar yayar.
Sana az veya çok bir şey hediye ederlerse;
karşılığını vererek; sen de onları sevindirmelisin.*

asıg yasta yingçe bolur kılkları
katılsa munı ked küdezip yorı
ajunda atıngnı yadayın tise
ümeg edgü tutgıl katılğan usa
(4430, 4431, 4432, 4435)

*Kâr ve zarar konusunda çok hassas olurlar;
onlarla iş görürken bu hususa çok dikkat et.
Dünyada adını yaymak istersen,
mümkünse, satıcılara iyi davran.*

i) Hayvan Yetiştiricileri ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

Hayvanlar, insan yaşantısına çok çeşitli açıdan yarar sağlar. Değerli bir mâla ulaşmanın en önemli ayağı mâl sahibini aşmaktır. Hayvanın sahibi de yetiştiricisidir. Eserin bu noktaya ilişkin paylaştığı yol yordam şu biçimdedir:

bularka katılsa özünigni tutun
törüsüz tokusuz bolurlar otun
tilin edgü sözle işimsinmegil
basingan bolurlar biligsiz çigil
(4447, 4448)

*Bunlar ile ilişkide kendine dikkat et;
bunlar; görgüsüz, usulsüz ve kaba olur.
Onlara tatlı söz söyle, fakat arkadaş gibi olma;
bunlar, bilgisiz ve haşin olur.*

j) Erbâb-ı Zanaat ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

İnsan yaşamında gerekli olan bir insan taifesi de erbâb-ı zanaattir. Bu kişilere yakın durup, onlarla iyi geçinmek kazanç sağlar. Dünyaya süs veren zanaatkârlar, böylelikle insan yaşamını da süslerler. Bu gibi kimselerle; görüşmek, tanışmak, konuşmak ve ticaret yapmak, insana yarar sağlar. Erbâb-ı zanaatle kurulan ilişki de en önemli husus, iş bitiminde ustaya, parayı hemen teslim ve takdim etmektir. Aksi hâlde; kişinin adı lekelenir. İşte Nakl-i manzumu:

işing kılsalar terk terin tegrü bir	<i>İsmarladığın bir işi yaptıklarında;</i>
yitürgil içürgil aşing kingrü bir	<i>hizmet haklarını derhal öde, onları, yedir, içir.</i>
ayınglamasunlar sini halk ara	<i>Çok dikkat et; halk arasında seni kötülemesinler;</i>
atıng artamasun munı ked köre	<i>adına çamur lekesi gelmesin.</i>

(4462, 4463)

k) Yoksullar ile İlişki Nasıl Olmalıdır?

Herkes, eşit ve üst düzey olanaklara sahip olamayabiliyor. Yaşamını sürdürmeye çalışan birçok yoksul var. Bakınız; *Kutadgubilig*, yoksullara davranmada nelere dikkat edilmesini telkin ediyor:

Yoksullara mâl vermeli, onları yedirip içirmeli; onlardan verilen mâllara karşılık mâl beklememeli, sadece duaları alınmalı. Böylelikle; insan, cennete erer. Yoksulların işi hâll edilirken; merhametli davranılmalı. Onların yakınlığı kazanılmalı. Bunları yapan, iyi nam ve şöhret bulur. İki cihanda da aziz olur.

l) Evlilik Nasıl Olmalıdır?

Allah'ın nebisinin en sevdiği üç şeyden biri evlenmedir. Allah'ın en hoşnut olmadığı helal de boşanmadır. *Kutadgubilig*, dinibütün bir kadınla evlenmeyi telkin etmektedir. Güzellik ve mâl kaygısı, insanı bitirir diyor. İşte; Allah'ın nebisini mutlu kılacak, Allah'ı küsdürmeyecek bir evliliğin sırları:

kalı evlik almak tilese özüng	<i>Eğer, evlenmek istersen;</i>
talusun tile ked yiti kıl közüng	<i>çok dikkatli ol ve iyi bir kız ara.</i>
köki edgü bolsun urug hem tarıg	<i>Alacağın kişinin soyu sopy ve ailesi iyi olsun;</i>
uvutlug sakınuk tilegil arıg	<i>kendisi de hayâ ve takva sahibi temiz olsun.</i>
usa ev kızı al elig tegmedük	<i>El değmemiş, senden başka erkek yüzü görmemiş,</i>
seningde adın er yüzün görmedük	<i>bir aile kızı al.</i>
sini sevgi sindin adın bilmegey	<i>Böylesi seni sever ve senden başkasını tanımaz;</i>
yaragsız ya tengsiz kılık kelmegey	<i>yakışksız, uygunsuz hareketlerde bulunmaz.</i>
özüngde kodı al kisi alsa sen	<i>Evlenceksen; kendinden alçak biriyle evlen;</i>
bedük tüpge yakma bulun bolga sen	<i>kendinden yüksek ailelerle yaklaşma, esir olursun.</i>
yüzi körki kolma kılınç edgü kol	<i>Onda yüz güzelliği arama, güzel huy ara;</i>
kılınç edgü bolsa yarutgay sini	<i>huyu iyi olursa seni tatmin eder.</i>
kisi alma alsa özüngke kurı	<i>Ey takva sahibi kişi! Evlenme;</i>
sen algıl sakınuk erenler eri	<i>evlenirsen; kendi dengin ile evlen.</i>

(4475, 4476, 4477, 4478, 4479, 4482, 4483)

m) Çocuklara Nasıl Terbiye Verilmelidir?

İşte; *Kutadgubilig*’den yansımaları:

ogul kız törüse sening ay tengin	<i>Senin ay gibi bir oğlun veya kızın doğarsa;</i>
evingde igidgil igidme öngin	<i>onu kendi evinde terbiye et, bu işi başkılara verme.</i>
avurtası edgü kişi tut arıg	<i>Süt annesi olarak; iyi ve temiz bir hatun tut;</i>
ogul kız arıg kopga turgay karıg	<i>oğlun kızın temiz büyüt ve uzun ömürlü olur.</i>
ogul kızka öğret bilig hem edeb	<i>Oğluna kızına bilgi ve edep öğret;</i>
angar iki ajun anıng asgı tap	<i>her iki dünyada bu onlar için yararlı olur.</i>
ogulka kisi al kızığ erke bir	<i>Oğula kız al, kızı ere ver;</i>
sakınçsız tirilgil aya kutlug er	<i>ey mutlu insan! Ömrünü dertsiz geçir.</i>

(4504, 4505, 4506, 4507)

n) Hizmetçilere Nasıl Davranılmalıdır?

Eser, hizmetçilere iyi davranılmasını onların maddi ve manevi anlamda gözetilmesini onların çeşitli meslek gruplarında istihdam edilmesini ve içlerinden takva sahibi olanların evlat muamelesine tabi tutulmasını telkin ve teklif etmektedir.

o) Davete Gıtme ve Davet Etme Nasıl Olmalıdır?

Ahlâkî tutum gösterme konusunda; Ögdülmüş ve Odgurmuş arasındaki son görüşme, davet hususu üzerinedir. Eser, ne tür davet olursa olsun; harama tevessül ve temayül olacaksa reddedilmeli; aksi hâlde nebinin sünneti olmak dolayısıyla kabul edilmelidir, diyor. Birilerini bir yerlere çağırırken de *Kuranıkerim*’in tekliflerine göre hazırlık yapmanın yaraşır olduğunu, herkese eşit muamele yapacak bir sunumun tercih edfilmesinin ahlâkî durduğunu beyan ediyor.

Sonuç

Hayli muteber nitelik ve nicelik vasıflarını haiz *Kutadgubilig*, sosyo-kültürel bağlamda algısal ve düşüncesele birçok veri paylaşmaktadır. Bu veridizisi içinde dikkate şayan bir husus da erbâb-ı meslek ve ashâb-ı ahlâktır. Analiz-sentez eksenli hazırlanan söz konusu çalışma; ilk madde başı için 11 ikinci madde başı için 18 ayrı irdeleme sunmaktadır. Her bir madde başı ve madde başlarının bağlamdaşı irdelemeler göstermiştir ki; *Kutadgubilig*, yaşamın her aşamasını kolaylaştırıcı bir kimlik ve vasıf arz etmektedir. Özgün ve diliçi çevirili metin örnekleri, bazı teville desteklenerek sunumsallığa dönüştürülmüş ve böylelikle *Kutadgubilig*’in yaşantısal bir boyutu, kolay erişilebilir hâle getirilmiştir. Bu istikamette; söz konusu yazı, insan ilişkileri ve iletişimini daha üst düzey ve sağlıklı kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin (2009). “Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig”. *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi ve Türk Dil Kurumu Sempozyumu*, s. 237-253.
- Akar, Cüneyt (2016). “Değer Eğitiminde Kutadgu Bilig”. *Yusuf Has Hâcib’in Doğumunun 1000. Yılında Kutadgu Bilig Türk Dünya Görüşünün Şaheseri Uluslararası Sempozyumu*, Şen Yıldız Yayıncılık.

- Akgün, Mehmet (1997). “ Kutadgu Bilig’de Adil Bir Hükümdar (Devlet Başkanı) Örneği ve Hukukun Üstünlüğü Meselesi”. *Yûsuf Has Hâcib ve Ölümsüz Eseri Kutadgu Bilig*, Kırgızistan: Manas Üniversitesi Yayınları.
- Altuntaş, Halil ve Şahin Muzaffer (2011). *Kur’an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Arat, Reşid Rahmeti (2008). *Kutadgu Bilig-Yusuf Has Hacib*. II. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Aydemir, Özgür Kasım (2013). “Kutadgu Bilig’in Dilinde Bilgi Kavramı ve İşlevi”. *Turkish Studies*, 8/1, s. 803-810.
- Büyükbâş, Hakkı ve Vargün Fahri (2016). “Kutadgu Bilig’de Devlet Yönetimi/Hükümdar-Adalet İlişkisi”. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 4, s. 27-33.
- Debreli, Zekiye Gizem (2016). “Kutadgu Bilig’de Kadın”. *Studies of the Ottoman Domain*, 6/11, s. 38-60.
- Kaya, Umut (2017). “Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib’in Eğitimle İlgili Görüşleri”. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I/I, s. 1-26.
- Kesik, Beyhan (2002). ““Muhibbi Divanı’nda Adalet”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 27-240.
- Uçar, Erdem (2016). “Kutadgu Bilig’in Kronolojik Kaynakçası (1825-2016) [Tekmilleştirilmiş Versiyon]”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 6/2015, s. 6-47.
- Yıldırım, Ali (2006). “Renk Simgeciliği ve Şeyh Galib’in Üç Rengi”. *turkoloji.cu.edu.tr*, E.T. 19. 07. 2019, s. 1-13.